

ДО ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ МУКАЧІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ

Анотація. У статті окреслено історію бібліотеки Мукачівського монастиря – одної з найдавніших книжкових колекцій не тільки України, але й Східної Європи загалом. Історія цієї книгозбірні переконує, що Православ'я на Закарпатті тісно переплітається з історичними шляхами інших місцевих Церков. Існування бібліотеки рукописів та ранніх друкованих книжок епохи князя Корятовича ще раз підтверджує теорію взаємозв'язку Мукачівської єпархії з іншими центрами просвітництва в Європі.

На жаль, друга половина ХХ століття з її безбожним режимом зупинилася в історії бібліотеки. Рідкісні фоліанти опинилися як в архівах регіону, так і в приватних колекціях. Через це сьогодні нам важко говорити про відновлення книгозбірні та повернення неціненного минулого.

Ключові слова: монастир, храм, бібліотека, книга, рукопис, наказ, акт, передача, прийом, Мукачєво, єпархія, єпископ, документи, прохання, ікона, архімандрит, чернецтво, обитель, єпископ, прохання, Православ'я, Греко-католицизм, науковець, професор, Закарпаття, священник, чернецтво, століття.

У древності Марк Туллій Цицерон говорив: «Якщо у тебе є сад і бібліотека, то у тебе є все, що тобі потрібно». Минуло багато століть з того часу, як це було сказано, але важко собі уявити будь-яку історію, а тим більше церковну, – без книг.

Мукачівська єпархія як одна з найдревніших в Україні багата на своє історичне минуле. Особливо багатою є її церковна сторінка, пов'язана з діяльністю чернечих обителей. Давнішими з них є Грушівський, Мукачівський та Угольський монастирі. Безперечно, в кожному з цих монастирів були значні зібрання книг, рукописів та предметів церковної архаїки. Залишаючи поза увагою тему історіографії та буття бібліотек Грушівського та Угольського монастирів, відзначимо, що окремих наукових публікацій, монографій, присвячених темі бібліотеки Мукачівського монастиря, немає. Винятком є невеликі статті, у яких йдеться про опис фондів та переважно про ліквідацію бібліотеки, проте вони позбавлені загального екскурсу в тему.

Детальну історіографію питання складають праці архімандрита Василя (Проніна) (дет. про нього див. [4; 5; 6; 26; 19; 18; 23; 21; 22; 20; 24; 25]). Передусім, з точки зору важливості поданого матеріалу, це є давно відомий, але не так давно (2010 р.) вперше опублікований його матеріал під назвою «*Историческая справка о библиотеке Мукачевского монастыря*», який був написаний отцем Василієм у 1962 році [4, с. 295-300]. Його ж перу належить предметна стаття, яку, за його словами, у 1958 році сербською мовою під назвою «*Старе Српске книге у библиотеци Мукачевского манастира*» опублікувало белградське видання «Гласник» (Сербія) (Гласник Православне Цркве у Краљевини Србији (Вісник Православної Церкви в Королівстві Сербія) заснований Архієрейським Собором Православної Церкви Королівства Сербія в 1898 році. Дет. див. [35]). У виявленому нами чистовому машинописі цієї статті (1958 р.) з нау-

ковим апаратом, яка містить 4 друковані сторінки, у кінці є написаний рукою архімандрита Василя такий текст: «*Напечатано на сербском языке в Белградском журнале «Гласник»* [34]. У 1990 році в газеті «Новини Мукачєва» з'явилася невелика стаття Проніна під назвою «*Де монастирська бібліотека?*» [8]. Через рік вона була ще один раз перевидана вже Василем Пагирєю в журналі «Карпатський край» [29]. Той же автор у 1996 році в журналі «Дукля» публікує вже розширену статтю про архів монастиря, у якій подає список цінних першодруків Чернечої Гори. У кінці статті автор додає розпорядження архієпископа Мукачівського і Ужгородського Варлаама (Борисевича) (дет. про нього див. [9]) про примусову передачу Закарпатському краєзнавчому музею відповідної літератури з бібліотеки монастиря [28]. Кілька абзаців про монастирську бібліотеку, факти в яких не завжди відповідають дійсності, можна прочитати в праці отця Атанасія В. Пекара в його третьому томі «Нариси історії Церкви Закарпаття» [31, с. 31-32, 36-37]. Про зріст Святомиколаївської бібліотеки досить докладно йдеться і в монографії В. Микитася [16, с. 8-26].

За твердженням дослідника бібліотечної справи Закарпаття Надії Панчук, незважаючи на значне поширення письма та писемних пам'яток давньоруською та латинською мовами у попередні віки, історія закарпатського краю поки що не має фактів про існування значних книгозбірень до XVII ст. [30]. Проте літописець Мукачівського монастиря ХХ століття отець Василій (Пронін) вважає, що початок бібліотеки Мукачівського монастиря, а за ним й інших монастирських книгозбірень, має початок із 1360 року. «*Хотя о существовании монашеских поселений на Чернецкой Горе упоминается уже в XI веке, только с XIV столетия имеются определенные исторические данные – это грамота подольского князя Феодора Кориатовича от 8 марта 1360 года. Тогда здесь была построена*

деревянная церковь вместе с домиком для иноков. Поскольку Богослужение предполагает книгу, то, несомненно, что с того же времени были и Богослужебные книги в монастырском храме, о чем, возможно, позаботился сам Феодор Кориатович. Таким образом вышеуказанную дату – 1360 год можно считать также датой начала библиотеки Мукачевского монастыря и вот поэтому, когда отмечалось 600-летие Мукачевского монастыря (20.03.1960), то упоминалось и о библиотеке [7, с. 46-47]. Надо думать, что не так уже много вообще библиотек 600-летней давности и поэтому данная библиотека заслуживает самого тщательного внимания и заботы» [4, с. 295].

Думку Проніна про початок формування монастирської бібліотеки в XIV-XVI століттях поділяє й Василь Лазарович Микитась. Автор стверджує: «Початок збирання монастирської бібліотеки припадає на XIV-XVI століття. Для відправлення церковних служб, а також для навчання монахів треба було мати відповідну богословську літературу, яку купували й потім переписували в кількох примірниках. Переважна більшість церковних книг доставлялась із православних східнослов'янських земель, у тому числі з Галицьких, Київських і Московських монастирів, або православних монастирів Волощини. До XVIII ст. багато закарпатці богословську освіту здобували також на східних землях, а деякі вчилися навіть у школі Києво-Печерського монастиря і Києво-Могилянському колегіумі. Крім того, до кінця XVII ст. майже всі єпископи в Мукачевську православну єпархію прибували зі східних земель – Києва, Галичини, Волині. Вони привозили церковні книги та обізнаних у богословській справі і церковнослов'янській грамоті помічників. Документально не підтверджували навіть такі буржуазні вчені, як А. Годінка, Т. Легоцький та інші» [16, с. 8].

Безперечно, що для однієї з найдавніших бібліотек краю – бібліотеки Мукачевського монастиря – найкращим часом її формування був період XVIII-XX ст. Історично склалося так, що ця бібліотека відіграла неабияку роль не тільки в духовному розвитку краю, але й у збереженні історичної пам'яті та національної свідомості корінного населення в часи панування Австро-Угорщини. Протягом XVIII – XIX століть бібліотеки на території історичного Закарпаття були, як правило, власністю монастирів, духовних та світських навчальних закладів, а також окремих представників інтелігенції та духовенства [30].

Щодо питання часу формування та фактичного існування бібліотеки, то, за словами О. Петрова, вона існувала вже в 1537 році. Автор переконує, що коли війська Фердинанда штурмом захопили Мукачево, тоді ж повністю був розорений і Мукачевський монастир, який залишили ченці. «Не мудрено, что в это время погибла и большая часть монастырских документов», – продовжує дослідник [32, с. 132].

Академік Чернечої Гори, отець Пронін зазначає, що в Мукачевському монастирі ченці вели «Літопис», «Хронологію», переписували «Пролог», «Синаксарь» та інші повчальні та богослужбові книги, а також зазначає, що в обителі, безперечно, була своя бібліотека [1, с. 171, 199]. Історик наводить цікавий приклад. Отець пише, що в 1627 році Семигородський князь Габор Бетлен надає новопризначеному єпископу Іоану (Григоровичу) право відкривати духовні школи з широкою програмою навчання. І до цього року, за словами дослідника, в монастирі вже існувала бібліотека [1, с. 201-204; 239].

Отець Афанасій (Пекар) теж погоджується з тим, що бібліотека Мукачевського монастиря «творила найкращу закарпатську книгозбірню». Автор також стверджує, що після відбудови монастиря Годемарським (*біля 1721 р.*) монастирська бібліотека «почала наповнятися цінними рукописами, давніми першодруками та унікальними виданнями» [31, с. 31], «усі монастирські грамоти та історичні пам'ятки були вже старанно зберігані» [31, с. 32].

Історія книгозбірні Мукачевського монастиря в пізніший період нерозривно пов'язана з іменами таких відомих просвітителів та культурних діячів краю, як протоігумен Іоанікій Базилович (дет. про нього див. [3]), ігумен Арсеній Коцак, ігумен Анатолій Кралицький, єпископ Андрій Бачинський та інших. За їхніх часів, завдяки їхнім історичним розшукам «Святомиколаївський архів значно збагатився новими історичними пам'ятками та цінними грамотами», і таким чином «монастирський архів на Чернечій горі став найбагатшим і найкращим з усіх закарпатських архівів» [31, с. 32]. Василь Пагіря в 1996 році писав, що в бібліотеці знаходилися листи ігумена-письменника Анатолія Кралицького до Івана Франка та Якова Головацького. Кралицький також обмінювався літературою з Михайлом Драгомановим, проте «ця багаторічна кореспонденція зникла ще до того, як у монастир прийшов о. Василій (Пронін)» [28, с. 65].

На думку В.Л. Микитася, в 1772 році, коли єпископ Андрій Бачинський після смерті єпископа Івана Брадача переніс адміністративну владу з Мукачева до Ужгорода в будинок колишнього єзуїтського монастиря, тоді ж він перевіз до Ужгорода і єпископську бібліотеку. Остання, за словами дослідника, нараховувала 9000 томів. «Скільки і які саме книги тоді лишилися в Мукачевському монастирі, сьогодні важко сказати, але до війни бібліотека була одною з найбільших на Закарпатті», – підсумовує автор [16, с. 8].

У XX столітті монастирська книгозбірня завдяки догляду за нею та її впорядкуванню отцем Проніним пережила як свій ренесанс, так і свою практично ліквідацію. Виявлені в архіві Мукачевської єпархії документи, що стосуються бібліотеки монастиря, відкривають нам нові сторінки буття книгозбірні. Практично за роками, а іноді за місяцями,

можна простежити життєдіяльність як монастирського архіву, так і бібліотеки.

30 червня 1951 року відповідно до наказу за № 857 керуючого Мукачівською єпархією Пресвященнішого Іларіона, єпископа Мукачівського й Ужгородського духівника Свято-Успенського жіночого монастиря в с. Домбоки, ігумена Василя (Проніна) було призначено бібліотекарем і завідуючим художньою студією Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря на Чернечій Горі [27].

Ймовірно, за фактом, отець Василій був переведений у монастир та обіймав цю посаду кількома місяцями раніше. Принаймні «Комната Древностей» в монастирі була створена Проніним з благословення єпископа Мукачівського й Ужгородського Іларіона у травні 1951 року. Вона розташовувалася в спеціальній просторій кімнаті (*келії № 18*) на другому поверсі, де були зібрані церковно-історичні та археологічні предмети. Вона містила 280 стелажів із книгами (в $\frac{1}{4}$ км довжини), які були розташовані вздовж стін і посередині [4, с. 295]. У вересні того ж року в цій кімнаті для відгуків і пропозицій відвідувачів була розміщена так звана «Памятная книга». Про вищенаведені факти йдеться у виявленому нами документі на чотирьох сторінках під назвою «Список отзывов» (крайніми датами джерела є 02.09.1951-01.09.1952 рр.) [34].

У тому ж 1951 році Пронін відразу проводить повну інвентаризацію книг бібліотеки монастиря, у результаті чого створюється відомий «Каталог» книг бібліотеки Мукачівського монастиря. Усього було записано 6450 книг основного фонду (*в тому числі 68 слов'янських, 61 латинських та інших рукописів*). «Каталог» мав 540 сторінок. Книги були на 17 мовах: угорською, латинською, українською, чеською, німецькою, російською, польською, хорватською, грецькою, слов'янською, італійською, румунською, старослов'янською, французькою, сербською, англійською, іспанською [4, с. 297]. За тематикою отець поділив книги на два відділи: богословські та світські. При складанні Каталогу 1951 року було виявлено рукописне Четвероевангеліє 1401 року з грамотою-припискою на кінці. Невідома людина принесла «Мукачівський Псалтир», написаний на пергаменті початку XV століття. У бібліотеці були: «Ізмарад» кінця XVI століття, Словник Целепіні на 11 мовах 1627 року, Урбарій Марії Терези 1775 року, словник П. Беринди 1627 року, два примірники Острозької Біблії та ряд інших рукописів і стародруків [4, с. 297]. Усі названі книги й рукописи були передані Закарпатському краєзнавчому музею в Ужгороді в 1953 і 1961 рр., про що піде мова пізніше.

Згідно з «Каталогом», у бібліотеці монастиря були рукописи, які належать до епохи князя Феодора Корятовича. Про це йдеться в статті Проніна про Мукачівський монастир [2], де він наводить список деяких стародруків з вищезгаданого «Каталогу». Зокрема в списку є такі фоліанти: «**Острог**:

«Острожская Библия». – Острог, 1580 г.; «Острожская Библия». – Острог, 1581 г. (деф. экз.); **Киев**: «Божественная Литургия». – Киев, 1620. Изд. Елесеєм Плетенецким; Свт. Иоанна Златоустого: «Беседы на послания св. ап. Павла». В Лавре Печерской Киевской, 1623 г.; Свт. Иоанна Златоустого: «Беседы на Деяния св. Апостол», Киев, 1624 г.; «Лексикон Славеноросский», Памвы Беринды, Киев, 1627 г.; «Дорофей», Киев, 1628 г. (Стефана Беринды); «Патерик или отечник Печерский», Иннокентия Гизеля, Киев, 1661 г.; «Мир с Богом человеку», Иннокентия Гизеля, Киев, 1669 г.; «Месяя праведный», Иннокентия Гизеля, от Иоанна Галятовского, Киев, 1669 г.; «Трубы словес проповедных», Лазарь Баранович, Киев, 1674 г.; «Синописис», Иннокентия Гизеля, Киев, 1680 г.; «Венца Христова книга», Антона Радивилового, Киев, 1688 г. (В Мукачевском м-ре находится с 1689 г., надпись на книге иерея Григория); **Москва**: «Ефрема Сирина книга». – Москва, 1701 г.; «Деяния церковная кесаря Барония». – Т. I-II. – Москва, 1719 г.; «Миния», 12 Месяцев. – Москва, 1724 г.; «Пролог», (12 месяцев). – Москва, 1735 г.; «Евангелие». – Москва, 1753 г.; **Львов**: «О священстве», Иоанна Златоустого, Львов, В друкарне братской, Ставропигия об. Онуфрия, 1614 г.; «Апостол», Львов, 1639 г. (деф. экз.); «Номоканон», з Львова, 1646 г., Тип. Мих. Сльозки; «Требник», Львов, 1645 г.; «Ключ», Иоанна Голятовского, Львов, 1663 г.; «Небо Новое з новыми звездами», Иоанна Галятовского, ректор Игу. Брат., Во Львова, Тип. Мих. Сльозки, 1665 г.; **Чернигов**: «Феатрон», Иоанна Максимовича, Чернигов, 1708 г.; **Супрасль**: «Последование постригу», Лавры Супрасальской, 1698 г.; **Рохманов**: «Евангелие поучительное», в Рохманове, 1619 г., Кирилла Транк-вильона Ставропецкого; **Унев**: «Зерцало», Обитель Уневская, Иосиф Шумлянский, 1680 г.; **Стрятин**: «Служебник», Стрятин, 1604 г. Божественная Литургия Еп. Гедеона Болобана; **Будин**: «О должностях Пресвитеров приходских». (С Спб. издания, 1776 г.) Будин, Университетская типография, 1798 г.; **Тирнава**: «Собрание...» еп. Геннадия Бизанция, Тирнава, 1727 г. (Без первого листа); **Вена**: «Православное учение» (Свято-Троицкия Лавры архим. Плетона. «Хрис. Богословия», Виенна, 1784 г., Типография Курцбека; «Общий закон», Вена, Тип. Курцбека, 1788 г.; «Разсуждение о постах», Виенна, 1794 г.; «Описание св. града Иерусалима», Вена, 1781 г.; **Бухарест**: «Анфологион», Букурести, 1636 г.; **Почаев**: «Образ примирения грешного человека с Богом через десятидневное», Сильвестр Рудницкий, Почаев, 1756 г.; «Богословия нравоучительная», Почаев, 1756 г.; «Служебник», Почаев, 1765 г.; «Семя Слова Божия», Почаев, 1781 г.» [2, с. 239-241].

Окремо в цьому списку отець Василій згадає про рукописи священника Василя Довговича (опубліковані в «Науковому збірнику» Свидницького музею (№ 10 від 1992 року), див. [28, с. 65]). «В

бібліотеке Мукачевського монастиря храняться рукописи: Василя Довговича (1783-1849), котрий одно время был благочинным Мукачевського округу и настоятелем прихода в Мукачеве. В. Довгович был человеком разностороннего, энциклопедического образования, он интересовался поэзией, живописью, наукой, философией. Своей эрудицией, жизнелюбием он, отчасти, напоминает гуманистов. Вот список рукописей Довговича, хранящихся в библиотеке: 1) *Critica purae Rationis Kantiana in compendio*. 1808. – P. 281; 2) *Critica practicae Rationis ex operibus Imman. Kant.*, 1809. – P. 131; 3) *Systema Jurisprudentiae naturalis*. 1813. – P. 284; 4) *Definitiones philosophicae. Turnaviae*, (1809 ?). – P. 75; 5) *Conciones festivals*. Munkács, 1830. – P. 116; 6) *Diarium Concionum*, Munkács, 1832. – P. 223; 7) *Psychologia*, 1809-1834. – P. 75. Итого – 1185 страниц. Сам Довгович учитывает свои сочинения на 1694 страницы. Все вышеперечисленные рукописи – на латинском языке, только в № 6 на стр. 216-221 находятся две церковные проповеди по русски: 1) Толк. Мф. гл. 16, стр. 18, «На сем камени» и 2) «На святого Михаила Архистратига». Вот для примера фраза из второй проповеди: «Ангелы на небесах видят лице Отца моего – они следовательно видят и чего Бог намеряет пустити на весь род – войну, – мир – или другое что?» [2, с. 239-241].

Монастирська бібліотека була справжнім науковим оазисом, до якого приїжджали сотні відомих науковців, професорів, доцентів, аспірантів з усього світу, аби опрацювати фонди монастирського архіву для написання статей, дисертацій та розвідок. Безліч виявлених прохань свідчать про те, що бібліотека також була в допомозі і священнослужителям єпархії, які проходили навчання в духовних семінаріях та академіях.

Виявлені прохання, дозволи, заяви щодо можливості користування фондами бібліотеки переконують, що при житті архімандрита Василя (Проніна), незважаючи на процес вилучення державою бібліотечних фондів, особливо в 60-70-х роках, бібліотека була місцем «паломництва» науковців. Тут вони знаходили рідкісні рукописні та друковані джерела й користувалися ними, цих джерел не було навіть у потужних республіканських книгозбірнях.

Наведемо кілька вагомих прикладів такої симфонічної співпраці монастирської бібліотеки і науки, а крізь це зайвий раз нагадаємо, яке велике значення мала чернеча книгозбірня.

Наприклад, 11 січня 1955 року адміністрації Мукачівського монастиря був надісланий лист (*вхідний № 24*) від директора Українського державного музею Етнографії та художнього промислу Академії наук Української РСР у Львові М.К.Івасюти. Дирекція музею просила дозвіл на опрацювання та фотокопію рукописних книг Мукачівського монастиря для наукового співробітника музею, відомого українського книгознавця, доктора мистецтвознавства, академіка АН ВШ України,

почесного академіка Академії мистецтв України Запасака Якіма Прохоровича [34].

15 квітня 1958 року монастирську бібліотеку з метою написання тематичної роботи колективу співробітників відділу мовознавства Інституту суспільних наук Академії наук УРСР, Львівського філіалу: «Історичний словник української мови» відвідав науковий співробітник інституту Єдлінській У.Я. Науковця, зокрема, цікавили рукописні фонди та стародруки XIII-XVIII століть, які зберігалися в бібліотеці. Про це йдеться у відповідному проханні (№ 53/167-2) директора Інституту, проф. Крип'якевича І.П. на ім'я завідуючого відділом культури Мукачівського райвиконкому [34].

10 липня 1959 року Уповноважений Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області А. Шерстюк просив (*вихідний № 54*) настоятельницю Мукачівського монастиря, ігуменю Параскеву (Проккоп) (дет. про неї див. [13]) дозволити ознайомитися з історичними книгами, документами, картинами та іншими історичними цінностями, які є в монастирі, співробітникам Київського історичного державного музею – Полупановій Інні Михайлівні та Лобунець Валентині Іванівні [34].

22 серпня 1959 року той же Уповноважений на ім'я настоятельниці надіслав прохання (*вихідний № 73*) про дозвіл на користування книгами монастирської бібліотеки аспіранту інституту літератури імені Т.Г. Шевченка, відомому науковцю-закарпатцю, майбутньому члену-кореспонденту НАН України, доктору філологічних наук, професору Мишаничу О.В., який опрацював тему «Література Закарпаття в XVII-XVIII ст.» [34].

Ідентичні прохання Уповноважений Шерстюк надіслав ігумені Параскеві на прізвища: Глеби Йосипа Івановича, Яська Миколая Григоровича та Лінтура Петра Васильовича (*вхідний лист № 6 від 26.05.1955*), Ільтьо Ю.М., студенту УжНУ (*для написання дипломної роботи: «Общественная и литературная деятельность Кралицкого» (вхідний лист № 12 від 26.02.1957)*), а також відомого професора УжНУ, доктора історичних наук, старшого наукового співробітника Центру гунгарології, члена Товариства з вивчення спадщини Шандора Петтефі при Академії наук Угорщини, засновника професійної угорської історіографії на Закарпатті Якова Ісаковича Штернберга (*вхідний лист № 73 від 20.12.1957*) та Петрусь А.І. (*вхідний лист № 10 від 12.02.1958*) [34].

Є збережені відповідні прохання на ім'я ігумені Параскеви і від наступника Уповноваженого Ради у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області А. Шерстюка – С. Олеоленка. 12 липня 1960 року він просив матушку дозволити користуватися книжними фондами монастирської бібліотеки Т.М. Чумаку (*вхідний лист № 63*) [34].

18 серпня 1960 року директор Інституту мовознавства АН Української РСР Цілуйко К.К. напи-

сав прохання (*вхідний № 51-589*) Уповноваженому Раді у справах Руської Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області С.Т. Олеоленкові. У проханні йшлося про дозвіл на ознайомлення з матеріалами монастирської бібліотеки для наукової роботи науковому співробітнику Інституту Матвієнко А.М. Уповноважений, поставивши резолюцію «Разрешаю», відправив цей лист до отця Василя [34].

20 серпня 1960 року Уповноважений Раді у справах РПЦ Олеоненко просив дозвіл від настоятельниці, матушки Параскеви на ознайомлення з архівом для видатної україністки Словаччини, почесного доктора Ужгородського національного університету, тоді ще кандидата філологічних наук Олени Рудловчак. З відповідним проханням до Уповноваженого звернувся проректор з наукової роботи УжНУ доцент Петрус В.С. Останній писав, що, у свою чергу, з таким проханням в ректорат УжНУ звернулася Словацька Академія Наук [34].

Книги, рукописи, статті, предмети церковного антикваріату з бібліотеки монастиря часто експонувалися на виставках. Наприклад, відповідно до акту прийому предметів на постійне (тимчасове) зберігання від 28 січня 1955 року, підписаного отцем Василієм (Проніним) та старшим науковим співробітником «Государственного Эрмитажа» (Росія) Морозовим Ф.М., згідно з резолюцією єпископа Мукачівського і Ужгородського Іларіона, з Мукачівського монастиря в Ермітаж строком на один рік були передані: Острозька Біблія 1581 року видання та рукописний пергаментний Службеник [34].

Згідно з актом прийому предметів на постійне (тимчасове) зберігання від 15 лютого 1996 року, підписаним архімандритом Василієм (Проніним) та Віднянським В.В., з Мукачівського монастиря на виставку, присвячену 350-річчю Ужгородської унії, до Закарпатського краєзнавчого музею були передані: «Хрест дерев'яний православний з камінцями з різних монастирів», «Святе Євангеліє» (1893 р.), машинопис статті: «Чин обрядів в Мукачівському Свято-Миколаївському монастирі» (Мукачево, 1971 р.: автор, архім. Василій (Пронін)) та «История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 года)» (Мукачево, 1984 р.: автор, архім. Василій (Пронін)) [34].

За часів архімандрита Василя (Проніна) монастирська бібліотека живо співпрацювала як із бібліотеками Академії наук, так і з обласними та республіканськими книгозбірнями Угорщини, Росії, Литви тощо.

14 червня 1952 року отець Василій написав листа у відділ історії Академії наук Литовської ССР. До керівництва останньої отець звертався, за його словами, «за научної справкой», яка була спрямована на отримання ним нових даних з литовської історіографії в біографії та діяльності князя Феодора Корятювича [34].

Виявлені листування отця Василя з науковцями переконують, що академік Чернечої Гори неодноразово надсилав книги та копії статей різноманітних матеріалів монастирської бібліотеки окремим науковцям. Навзаєм у бібліотеку завдяки непідробному інтересу архімандрита Василя надсидали всебічну літературу, збірники, монографії, статті, рукописи тощо.

З листів отця Василя відомо, що з метою отримання вибіркової літератури з історії Закарпаття для монастирської бібліотеки та з метою передачі книг та відповідної літератури іншим науковцям та виданням, а також з метою публікації своїх статей він листувався з різноманітними науковцями, видавництвами та відділами республіканських бібліотек тощо. Наведемо відомі нам із виявленого матеріалу окремі його листування.

Наприклад, відоме його листування з видавництвом «Державного Ермітажу» в Санкт-Петербурзі, видавництвом відділу «Московської Патріархії», довідково-бібліографічним відділом державної «ордена Трудового Красного Знамени» публічної бібліотеки імені «М.Е. Салтыкова-Щедрина» (*вхідний лист № 1372 від 21.11.1957 р.*), редакцією обласної газети «Закарпатська правда» (*вхідний лист № 2974 від 27.08.1957*), відомим львівським дослідником, бібліографом-енциклопедистом, книгознавцем Максименко Ф.П. (*вхідний лист від 05.12.1955; 25.03.1956*), бібліотекою Московської духовної академії (*вхідний лист від 10.09.1956*) і т.д.

Дані бібліотечних фондів були цікаві різним проектно-реставраційним інституціям. Виявлено лист (*від 01.03.1956*) отця Василя начальника проектного і науково-дослідного відділу Республіканських науково-реставраційних майстерень В. Петічінському. Священик писав останньому, що він отримав його листа від 8 лютого 1956 року (*вхідний № 3а/253*)¹, а також повідомляв йому, що висилає йому на його прохання виписки з перекладом з книги Балаїті, де містяться дані про замок Шенборна в Мукачеві (XVIII ст.), замок у Чинадієві, палац Телегді в Чинадієві (2-а пол. XVI ст.) та інше. За словами начальника відділу, відповідні дані про архітектурні споруди були потрібні майстерням для «составления исторических справок на эти памятники архитектуры, охраны их и проведения последующих реставрационных работ» [34].

Йшов час, а з ним і мінялися політичні курси та ідеї. Звичайно, що бібліотечна справа в призмі ідеологічної боротьби з Церквою розумілася неабияким джерелом впливу Церкви на свідомість людей і, на думку влади, її функціонування шкодило

¹ Ще один лист отцю Василію з подякою за отримані виписки з книги Балаїті начальник проектного відділу В. Петічінський надіслав 23.03.1956 (*вхідний № 3а/526*) [34].

розвитку пропагування комуни. На початку 50-х років один за одним видавалися розпорядження Облвиконкому та Уповноваженого у справах РПЦ про передачу архіву та бібліотеки різним культурним установам області.

Загалом, історію державної мережі бібліотек Закарпатської області започатковано постановою Ради народних комісарів УРСР № 1792 від 21.11.1945 р. «Про затвердження плану розвитку культосвітніх установ». Згідно з цим планом, в області необхідно було відкрити 17 бібліотек, в т.ч. одну дитячу, 505 сільських клубів та хат-читалень. Так почалося створення в Закарпатті державної мережі бібліотек, які покликані були в першу чергу стати складами ідейно-політичного впливу на населення новоствореної області [30].

В 50-60-х роках ідеологічна машина почала трошити і гнати Православну Церкву та всі справи і проекти, які мали до неї стосунок. Священство Мукачівської Православної єпархії піддавалося масовим репресіям, вбивствам та ув'язненням (дет. див. [12; 10; 11; 33]). Під удар «політичної машини» потрапила і монастирська книгозбірня Миколаївської обители на Чернечій Горі. Розпочалася практично її поступова ліквідація.

Перед тим, як зупинитися на етапах конфіскації книг із бібліотеки монастиря, згадаємо 1947 рік. Рік, коли Мукачівський монастир був переданий Православній Церкві. Спочатку обитель була передана як чоловічий монастир, згодом, того ж року, він набуває статусу жіночого. Монастир заселяють черницями з Липчанського монастиря [4, с. 295]. Отже, монастир, який від своїх початків був чоловічим, набуває нового статусу [17]. Сам акт передачі відбувся 24 березня 1947 року [15, арк. 7]. Греко-католицьких ченців було вивезено до Імстичева, один із них виявив бажання перейти до Православної Церкви (дет. див. [14]). За словами греко-католицького історика отця Афанасія Пекаря, зайнявши Миколаївський монастир на Чернечій горі, «православні монахи негайно взяли до бібліотеки і спалили аскетичні твори та книжки релігійного змісту католицьких авторів» [31, с. 36]. Проте отець Василій (Пронін) пише, що коли монастир був переданий православним, тоді ж відбулася й передача монастирського архіву і нових книг державному архіву в м. Берегово. Монастирський архів, пише автор, знаходився в суміжній з бібліотекою келії. Пронін стверджує, що тоді ж були і з бібліотеки вивезені майже всі нові книги видання 1914-1944 рр. [4, с. 295]. Думка отця Пекаря про знищення та спалення православними ченцями давніх книг та рукописів бібліотеки не витримує критики, адже у 1964 році всі унікальні фоліанти бібліотеки були детально описані В.Л.Микитасем [16, с. 10-70]. Отже, принаймні в 60-х роках вони існували!

Цікавим є і факт того, що книги з монастирської бібліотеки ще в 1940 році згадувалися як експонати музею в Будапешті. Архімандрит Пронін

згадував, що в книзі «Ердель», яка вийшла друком у 1940 році угорською мовою, знаходяться фотографії стародавніх книг XVI століття румунською мовою, що зберігаються в Музеї в Будапешті, на яких видно запис, що вони належали бібліотеці Мукачівського монастиря. Напевно, частина книг ще до війни 1914 року була передана з Мукачівського монастиря Будапештському музею [16, с. 10-70].

Широка ліквідація монастирської бібліотеки під назвою «передача» книг розпочалася з 8 вересня 1952 року. Під тиском влади, наказ за № 1091 керуючого Мукачівською єпархією, преосвященнішого Іларіона (Кочергіна), єпископа Мукачівського і Ужгородського змушує завідуючого бібліотекою Мукачівського монастиря, ігумена Василя (Проніна) вилучити із монастирської бібліотеки книги «не підходящі по своїй ідеології для хранения в ней» і здати їх в Мукачівське відділення Державного архіву під розписку. Про останнє отець ігумен був зобов'язаний доповісти в єпархію в письмовому вигляді із зазначенням назв книг, зданих в архів [34]. Пізніше, в 1971 році, отець Василій писав, що було вилучено чотири ящики книг [4, с. 298].

Друга кампанія з так званої «передачі» книг відбулася в 1954 році. У зв'язку з 300-річчям з'єднання України з Росією (1654-1954) відбулася передача книг Закарпатському краєзнавчому музею. За наказом Єпархіального управління музею була передана гравюра Богдана Хмельницького разом з іншими стародруками та рукописами. Всього було передано 165 примірників, які було вирішено показати в Закарпатському краєзнавчому музеї, куди вони і були передані за списком [4, с. 297]. Це була перша «передача» книг.

Через сім років, а саме 31 березня 1961 року, з монастирської бібліотеки Закарпатському державному краєзнавчому музею були передані 65 старовинних книг, рукописів та предметів старовини. Про це свідчить виявлений «Акт прийому-передачі» та «Список» книг, який був підписаний заступником директора Закарпатського державного краєзнавчого музею Хоменком Іваном Леонтьевичем. Згодом цей список продублював своїм підписом директор музею О. Шабалін. Це була вже третя так звана «передача» книг. Деталі акту передачі повідомляє розпорядження (№ 227 від 31.03.1961 р.) архієпископа Мукачівського і Ужгородського Варлаама (Борисевича) [4, с. 298]. В розпорядженні йшлося про таке: «*Игуменши Параскеве (Прокон), настоятельнице монастыря в г. Мукачево-Росвигово. Канцелярия Архиепископа Мукачево-Ужгородского доводит до Вашего сведения, что распоряжением Высокопреосвященнейшего архиепископа Варлаама, выданного на основании просьбы Уполномоченного Совета по делам Русской Православной Церкви при Совете Министров СССР по Закарпатской области от 23 марта 1961 года за № 41, Вам предлагается пере-*

дать Дирекции Закарпатского государственного музея литературу и экспонаты по приложенному списку. Об исполнении просим доложить в Епархиальное Управление. Приложение: Документ состоящий с 3-х листов. Секретарь Канцелярии Ахриепископа, протоиерей Николай Логойда (подпись)» [4, с. 298; 28, с. 66].

За списком переданих книг, у фондах Краєзнавчого музею осіли такі пам'ятки: 1) Церковно-слав'янський рукопис 1401 р.; 2) Арсеній Коцак «Списание обителей Марамороских» 1788 р.; 3) «Измарагд» – слов'янський рукопис кінця XVI початку XVII ст.; 4) «Біблія» Еразма Роттердамського, 1544 р.; 5) «Рукопис» (вірші та проза) А.В. Духновича, 1832 р.; 6) «Рукопис А.В. Духновича», 1848 р.; 7) «Рукопис Василя Довговича», 1832 р.; 8) «Указ» імператора Йосифа II, 1756 р.; 9) «Урбарій» села Підмонастир, 1775 року заповнений 18 вересня 1779 р.; 10) «Толеранц Патент» імператора Йосифа II 1778 р.; 11) Указ о знамені, 1778 р.; 12) Указ імператора Йосифа II «Об обязанностях челядинов к домовладельцам и домовладельцев к челядинам», 22 червня 1786 р.; 13) Указ імператора Йосифа II «О тяжбах и спорах подданных против панства», 15 лютого 1786 р.; 14) Указ імператора Йосифа II от 27 лютого 1787 р.; 15) Указ імператора Йосифа II «Об урегулировании отношений подданных и панов» 15 лютого 1786 р.; 16) Указ імператора Йосифа II від 2 лютого 1788 р.; 17) Указ імператора Йосифа II «О предотвращении пожаров» від 26 червня 1788 р.; 18) Указ імператора Йосифа II від 19 серпня 1794 р.; 19) «Общий закон над прегрешениями и тоих казнями», Відень, 1788 р.; 20) «Правила и установления монашеская» Іоанікія Базіловича, 1777 р.; 21) «Памятник», 1594 р.; 22) Амвросій Цалепін «Словарь» на 2 мовах. Базель, 1627 р.; 23) Іоанікій Базалович «Краткая запись». П т. Кошиці, 1804 р.; 24) «Каталог костюмів» 1714 р.; 25) «Службеник 1604 р. надрукований в Стряжині»; 26) «Основы языка», 1580 р.; 27) «Дерев'яний хрест» ручної роботи, XVII ст.; 28) «Дерев'яний хрест ручної роботи», XVII ст.; 29) «Різний дерев'яний хрест» XVII ст.; 30) «Різний дерев'яний хрест», поч. XVII ст.; 31) «Дерев'яна церковна чаша ручної роботи», XVI ст.; 32) «Дерев'яна точена чаша», XVII ст.; 33) «Олов'яна чаша», XVIII ст.; 34) «Олов'яна чаша з лінійним орнаментом», XVII ст.; 35) «Церковна чаша 1740 р.» прикрашена монограмою; 36) «Церковне копіє», XVIII ст.; 37) «Олов'яні церковні дискоси і звзидця», XVII ст. (2 шт.); 38) «Звзидці», XVIII ст.; 39) «Дерев'яні різні підсвічники», XVII-XVIII ст. (4 шт.); 40) «Мітра архіерейська», XVIII ст.; 41) «Церковне облачення», початок XIX ст.; 42) Різноманітні дерев'яні хрести XVII-XIX ст (народне мистецтво) (6 шт.); 43) Різний хрест з високохудожніми мініатюрами, коштовним камінням; 44) Фелонь і епитрахіль з народними вишивками; 45) «Святий Миколай» – Закарпатська ікона XVIII ст.; 46) «Ікони»,

XVII ст. (2 шт.); 47) Копія картини Рафаеля «Мадонна в кріслах», XVIII ст.; 48) Археологічна колекція знахідок на Чернечій горі; 49) Ріг для зберігання пороха кінця XVIII ст.; 50) Дерев'яна рамка кінця XVIII ст.; 51) Олово для робіт; 52) Старовинна криша; 53) Дерев'яні церкви і дзвіниці Закарпаття XVII-XVIII стт.; 54) Вид Мукачівського монастиря 1889 року (картина Афанасія Грабаря); 55. Мініатюрні церковні ворота. Крест прикрашений хирявою; 56) Цимбали; 57) Домра; 58) Басова гітара; 59) Різна дошка з автографами письменників і знаменитих людей Закарпаття; 60) Портрет Т.Г. Шевченка. Випалювання по дереву. Работа Королив Старого; 61) «Наша земля», журнал за 1928 р.; 62) Т.Г. Шевченко, твори; 63) Українська стилістика і риторика; 64) Газета «Листок», 1890 р.; 65) «Закон про громадські вибори на Закарпатті», 1923 р. [34].

Про події 1961 року архімандрит Пронін писав: «У 1961 році за рішенням облвиконкому бібліотеку ліквідували, розсіяли по іншим установам – Закарпатський краєзнавчий музей, університетська бібліотека, Берегівський архів. Така в усякому разі версія. А зараз ходять чутки, що в Мукачеві та інших містах продаються книги з монастирським штемпелем, осідають в особистих бібліотеках науковців і багатих колекціонерів» [8].

Окремою сторінкою в історії спустошення бібліотеки Мукачівського монастиря є четверта «передача» книг бібліотеці Ужгородського національного університету.

Спочатку, відповідно до розпорядження за № 641 від 16 травня 1962 року керуючого Мукачівською єпархією, преосвященнішого Миколая (Кутепова), єпископа Мукачівського і Ужгородського в бібліотеку теперішнього УжНУ була передана вся «не теологічна література» [34].

Наведемо оригінал тексту цього архіерейського указу, який, без сумніву, був продиктований тиском влади, і в якому «передача» мотивується «проханням» університетського правління.

«Ко мне обратились из Ужгородского университета с просьбой передать в Университетскую библиотеку книги из Мукачевского монастыря.»

Для отбора необходимой литературы мною составлена комиссия из представителей Университета в лице директора библиотеки Киричок Ивана Ивановича, представителя Мукачевского Горисполкома Делеган Марии Ивановной и со стороны Епархиального Управления – архимандрита Василия (Пронина), секретаря епархиального Управления протоиерея Логойда Николая Димитриевича и делопроизводителя протоиерея Михальчинец В.И.

Монастырскому Правлению вменяется в обязанность допустить означенных лиц в монастырскую библиотеку для отбора необходимой Университету литературы.

Богослужбная, богословская, богословско-историческая и каноническая литература передаче не подлежит.

В конце работы Комиссия составит в 3-х экземплярах акт, за соответствующими подписями, один из которых остается в делах монастыря, другой препровождается с книгами в Университетскую библиотеку, а третий в Епархиальное Управление. НИКОЛАЙ, епископ Мукачево-Ужгородский» [34].

Отець Василій описав цей акт прийому-передачі в деталях. Кількість екземплярів, пише священик, сягнула 3267 примірників. З цього числа близько 90% книг, інше журнали. Література була на таких мовах: українській, російській, угорській, німецькій, чеській, латинській, грецькій, французькій, румунській, англійській, польській та італійській. За тематикою, це було: краєзнавство, історія, вишукана література, фольклор, етнографія, філологія, антична література та ін. [4, с. 298].

Сам «Акт» передачі книг, згідно з повідомленням архімандрита Василя (Проніна) від 19 липня 1962 року, директора бібліотеки Ужгородського університету Киричок І.І., відбувся 24 травня 1962 року. У повідомленні йшлося: «Настоящим сообщаяю: 1) Имеется разрешение для передачи части рукописей из Библиотеки Мукачевского монастыря Библиотеке УжГУ; 2) «АКТ» о передаче книг от 24 мая 1962 года всеми подписан. С уважением Василий (Пронин). Мукачево, ул. Северная, 2. (19.VII.1962 г.)» [34].

У тому ж році, відповідно до розпорядження того ж архієрея (від 25 грудня 1962 року) бібліотеці УжДУ була передана «вся богословська література Мукачівського монастиря». Отець Василій (Пронін) про це написав так: «В течение 6, 11, 14, 25 декабря 1962 года книги были персчитаны и погружены на автомашину и направлены в библиотеку УжГосУниверситета. 1) 6 декабря 1962 года: рукописей церковно-славянских 56 плюс 5, итого 61; книг 1106 экземпляров; 2) 11 декабря с.г.: книг 1088 экземпляров; 3) 14 декабря с.г.: книг 1068 экземпляров; 4) 25 декабря с.г.: книг 1195 экземпляров. Итого: Книг 5257 экземпляров. 6 декабря с.г. было передано рукописей латинских и на других языках 77» [34]. Це була остання, п'ята «передача» книг із бібліотеки монастиря.

Таким чином у період із 1952 по 1962 роки монастирська бібліотека під різноманітними приводами була практично ліквідована. Тобто з колишніх 6450 в 1962 році в бібліотеці монастиря, за словами Проніна, якщо мінусувати цифри, залишилося 1193 книги!

В 1971 році отець Василій у своїй «Історичній справці» про бібліотеку Мукачівського монастиря про її сьогодення писав: «В библиотеке осталась исключительно богословская литература, преимущественно издания XIX века, в основном на латинском, венгерском, греческом, немецком, чешском, украинском, русском языках. Ориентировочно –

2600 книг» [4, с. 298]. Тобто в 1971 році в бібліотеці було 2600 книг, а це майже третина! Проте, це вже були «свіжі» книги та видання, якими поповняв бібліотеку архімандрит і які вже не мали історичної цінності.

Священик з великим болем писав про необхідність збереження навіть залишків бібліотеки. Враховуючи останні слова отця Василя, людини, яка все життя робила можливе і неможливе задля збереження книгозбірні, вважаємо подати їхній текст дослівно.

«Данное книгохранилище целесообразно и даже необходимо сохранить с двух точек зрения: 1) Как древнюю библиотеку. Общеизвестно, как бережно хранятся библиотеки и как особо отмечают даже их юбилейные даты. Так, в журнале Московской патриархии печаталось об юбилее Александрийской библиотеки, который широко отмечался на весь культурный мир. В эти дни отмечался 100 летний юбилей государственной библиотеки имени В.И. Ленина. Для истории Церкви и культуры области библиотека Мукачевского монастыря, даже в том сокращенном объеме в каком она находится сегодня, является незаменимым источником и поэтому ее безусловно необходимо сохранить. 2) Для общецерковных, епархиальных и монастырских нужд: а) Это единственное церковное книгохранилище на епархию. Духовенство обращается с вопросами по предметам обряда, культа, вероучения, канонического права и др. и ответы на это можно дать только на основании библиотечных книг; б) В монастырях всегда были библиотеки. Лучше сказать, что здесь они и создавались, так как в обителях переписывались книги в древности, а потом здесь основывались типографии. Для справок по монастырскому уставу, правопорядку, богослужению это книгохранилище необходимо, тем более, что монастырская библиотека является сейчас исключительно богословской; в) Богослужбные, обрядовые книги нуждаются в комментариях и оставшаяся в библиотеке литература, является ни чем иным, как таковым необходимым комментарием к богослужбным книгам; г) Насколько необходимы для духовенства оставшиеся сочинения можно привести такой пример: «Отцы занимали важное место в жизни Англиканской Церкви. Ученое духовенство читало их. Архиепископ Паркер ... осведомился: есть ли в этой Церкви библиотека и именуются ли в ней труды святого Августина, Василия Великого, Иеронима, Амвросия, Златоуста, Феофилакта. Наиболее определенные ссылки на отцов находятся в правилах для проповедников». Если использование святых отцов считал необходимым протестантский богослов, то тем более это необходимо для православного духовенства» (См.: ЖМП. – № 4. – 1962. – С. 37); д) Насколько целесообразно хранить древние коллекции, можно видеть на примере из журнала «Советская Археология» (См. статью В.Л. Янина.: Советская Археология. – № 2. – 1962. –

С. 15). В юбилейной статье о Н.П. Лихачеве, по поводу его сфрагистической коллекции пишется: «Вопрос о воссоединении которого (т.е. сфрагистического собрания) давно назрел и ждет решения». Здесь ставится вопрос воссоединения частной коллекции одного ученого.

Допустима ли ликвидация такого древнего книгохранилища, как библиотека Мукачевского монастыря, которая отчасти отражает прошлое Церкви всего Закарпатья? В Закарпатской области имеются тысячи общественных, открытых библиотек. Почему же не может быть сохранено единственное древнее, церковное книгохранилище закрытого порядка?

Использование монастырской библиотеки в научных целях. За последние годы (1951-1962) некоторые научные работники (в основном преподаватели вузов, аспиранты и дипломники) с одобрения уполномоченного по делам Православной Церкви при Закарпатском облисполкоме, использовали книжные материалы библиотеки, главным образом по краеведению, филологии, истории литературы, искусствоведению, фольклору и др. сейчас все эти книги переданы Закарпатскому Краеведческому музею, библиотеке Ужгородского университета или Береговскому Госархиву. Таким образом, литература которая интересовала научных работников целиком перешла в открытые научные библиотеки. А то, что осталось и что вообще не интересовало научных работников, но что крайне необходимо для нужд Церкви, пусть бы осталось на своем месте. Но если кто либо из научных работников пожелал бы ознакомиться оставшейся богословской литературой, то администрацией Мукачевского монастыря будет вполне предоставлена эта возможность» [4, с. 298-300].

Станом на 2018 рік останні книги монастирської бібліотеки знаходяться в архіві Мукачівського Єпархіального управління.

Сьогодні питання повернення чернечій обителі колись могутнього книгосховища є відкритим, хоча через всілякі обставини його практична реалізація є неможлива.

Це питання хвилювало й отця Василя. Ще в 1990 році на сторінках газет він писав: «Настав час рішуче запитати: хто розвіяв по вітру і частково знищив монастирську бібліотеку? Де віцілілі книги, чи в належному стані вони зберігаються і «працюють» на духовне відродження? Може, час повернутися їм у рідну обитель?» [8]. Біль отця є зрозумілий і сьогодні, але принаймні ми маємо уявлення, де можна шукати необхідні нам матеріали та фоліанти нашої історії.

Висновки: Без сумніву, бібліотека Мукачівського монастиря є однією з найдревніших книгозбірень не тільки України, але й Східної Європи. Факт її існування переконує, що Православ'я на Закарпатті було тісно переплетене з історичними шляхами інших Православних Помісних Церков та католицьким світом. Наявність у фондах бібліотеки рукописів та стародруків епохи князя Корятвича зайвий раз підтверджує теорію про взаємозв'язок Мукачівської єпархії з іншими церковними та просвітницькими центрами Європи.

Діяльність бібліотеки безперечно нерозривно була пов'язана з існуванням монастирської школи. Завдяки наявності широкої літератури, рукописів та стародруків ченці мали можливість виконувати головні принципи європейського навчання: «Вчити – навчаючись». Сформована впродовж переважно XIX-XX століть книгозбірня була одним із найповніших монастирських зібрань України. Мукачівська бібліотека зробила свій внесок у розвиток самосвідомості, становлення світоглядного переконання та моралі населення. Книгозбірня разом із іншими потужними бібліотеками Острога, Києво-Могилянської академії, Почаєва вписана золотими буквами в історію Церкви на Україні.

На жаль, друга половина XX століття з його безбожним режимом поклала крапку в історії книгозбірні. Рідкісні фоліанти осіли та були розсіяні як по фондах державних архівів області, так і в приватних колекціях. Через це сьогодні про реставрацію та повернення минулого говорити не доводиться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василий (Пронин), архимандрит. История Православной Церкви на Закарпатье. Кандидатская работа: «История Мукачевской епархии (с древнейших времен до Первой Мировой войны 1914 года)». – Свято-Николаевский Мукачевский монастырь. – ОРП «Філокала», 2009. – 524 с.
2. Василий (Пронин), архимандрит. К истории Мукачевского монастыря // Православная мысль. – № 4. – Октябрь-Декабрь. – Прага, 1958. – С. 230-241.
3. Василий (Пронин), архимандрит. Протоигумен Иоаникий Базилович (1742-1821) // Православная мысль. – № 1. – Прага, 1957. – С. 40-48.
4. Василий (Пронин), архимандрит. Собрание трудов / Составители: протодиакон Александр Монич, доц. каф. истории Украины УжНУ Юрий Данилец. – Том 1. – Ужгород: ОАО «Патент», 2010. – 432 с.
5. Василий (Пронин), архимандрит. Собрание трудов / Дешифровка рукописей, общая редакция и составление: протодиакон Александр Монич. – Том 2. – Ужгород: ОАО «Патент», 2010. – 390 с.
6. Василий (Пронин), архимандрит. Собрание трудов / Дешифровка рукописей, общая редакция и составление: протодиакон Александр Монич; Монич Александр, протодиакон. – Том 3. – Ужгород: ОДО «Патент», 2011. – 512 с.
7. Василий (Пронин), архимандрит. До шістьсотріччя Мукачівського монастиря // Православний Вісник. – № 2-3. – Лютий-Березень. – Львів, 1960. – С. 46-47.

8. Василій (Пронін), архімандрит. Де монастирська бібліотека? // Новини Мукачева. – № 1. – Листопад. – 1990. – С. 2.
9. Данилець Юрій, Казак Олег. Жизнь и деятельность архиепископа Варлаама (Борисевича) (1899-1975 гг.) // PRAVOSLÁVNÝ BIBLICKÝ ZBORNÍK. – П/2017. – Diecezjalny ośrodek Kultury Prawosławnej ELPIS. – Gorlice, 2017. – С. 96-129.
10. Данилець Ю. Обмеження діяльності православних монастирів Закарпаття в 1945-1961 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 13 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М.М. Вегеш (голова редкол.), Д.Д. Данилюк (заст. голови редкол.) та ін. – Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2005. – С. 161-165.
11. Данилець Ю. Радянська тоталітарна система проти православних монастирів (на прикладі Закарпатської області) // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і технології: шаг в будущее – 2006». – (20-31 марта 2006 г.) – Том 4. – Історія. – Белгород: Руснаучкнига, 2006. – С. 3-5.
12. Данилець Ю. Священники-мученики: репресії проти православного духовенства на Закарпатті (на межі 1940-1950 рр. XX ст.) // Персонал. – 2007. – №1. – С. 36-41.
13. Данилець Ю. Сповідниця імені Христового. Життєвий шлях ігумені Параскеви (в схімі Ніни) (Прокоп) (30.04.1896-4.04.1967), настоятельки Липчанського та Мукачівського православних монастирів. – Львів: «ПП Мульт АРТ», 2014. – 292 с.
14. Данилець Ю.В., Міщанин В.В. Православна Церква на Закарпатті в часи «Сталінщини» (1946 – 1953 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Історія». – Вип. 1 (30). – 2013. – С. 46-56.
15. Державний архів Закарпатської області. – Ф. Р-1490. Уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області. – Оп. 4д. (1945-1991 рр.). – Спр. 2. Доповідна записка, звіти про становище Православної Церкви на Закарпатті, відомості про Православні Церкви і монастирі за 1947 рік. – На 28 арк.
16. Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки. Опис і каталог. – Частина друга. – Львів: видавництво Львівського університету, 1964. – 81 с.
17. Мониц Олександр, протодиякон. Настоятельниці Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря // Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). – № 1. – Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2011. – С. 179-186.
18. Мониц А., протодиякон. Архимандрит Василий (Пронин). Распоряжения и законник Иосифа II (1780-1790) // Православний літопис. – Журнал Мукачівської Православної єпархії. – № 6 (12). – Червень. – 2009. – С. 26-29.
19. Мониц А., протодиякон. Архимандрит Василий (Пронин). Рукописный Апостол XVI века // Православний літопис. – Журнал Мукачівської Православної єпархії. – № 3 (9). – Березень. – 2009. – С. 20-23.
20. Мониц А., протодиякон. Жизненный путь архимандрита Василя (Пронина) // Альфа и Омега. – № 2 (58). – М., 2010. – С. 128-143.
21. Мониц А., протодиякон. Жизнь и церковное служение архимандрита Василя (Пронина) // Труды Київської Духовної Академії. – № 12. – 2010. – С. 297-310.
22. Мониц А., протодиякон. Из личного дневника отца Василя (Пронина) // Живой Родник (Православный собеседник). – № 5-6 (81-82). – Май-Іюнь. 2010. – С. 42-45.
23. Мониц А., протодиякон. Переписка святителя Иоанна (Максимовича) с иеромонахом Василием (Прониним). Матеріали к канонизации архимандрита Василя (Пронина) // Православний літопис. – Журнал Мукачівської Православної єпархії. – № 9 (15). – Листопад-Грудень. – 2009. – С. 26-29.
24. Мониц А., протодиякон. Святитель Иоанн Шанхайский. О молитве (Начало) // Живой Родник (Православный собеседник). – № 11-12 (99-100). – Ноябрь-Декабрь. – 2011. – С. 10-14.
25. Мониц А., протодиякон. Святитель Иоанн Шанхайский. О молитве (Окончание) // Живой Родник (Православный собеседник). – № 1-2 (101-102). – Январь-Февраль. – 2012. – С. 11-12.
26. Мониц А., протодиякон. Хватит ли мне этой жизни на покаяние? Жизнеописание подвижника благочестия архимандрита Василя (Пронина). – Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2011. – 157 с.
27. Особова справа архімандрита Василя (Проніна) // Архів Мукачівської Православної єпархії.
28. Пагиря В. Де архів Мукачівського монастиря? // Дукля. – № 2 (44). – Пряшів, 1996. – С. 64-67.
29. Пагиря В. Де монастирська бібліотека? // Карпатський край. – 1991. – 15 жовтня. – С. 11.
30. Панчук Надія Михайлівна. Закарпатська область. Бібліотечна справа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ube.nplu.org/article/Закарпатська%20область.%20Бібліотечна%20справа>.
31. Пекар Атанасій В., ЧСВВ. Нариси історії Церкви Закарпаття. – Том III. Монаше життя. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – 220 с.

32. Петров А. Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и іерархіи 1391-1498 г. Съ 12 фотографическими факсимиле. – Прага, 1930. – 229 с.

33. Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець – голова авт. кол., архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич), ієрей О. Монич, А. Світлинєць, Д. Анашкін, С. Канаїло, В. Міщанин, ієромонах Пімен (Мацола), протоієрей В. Юрина. – Харків: Видавництво «ТОВ Скорпіон Т-ЛТД», 2011. – 584 с.

34. Справа «Бібліотека Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря» // Архів Мукачівської Православної єпархії.

35. Чарота И.А. «ГЛАСНИК», название нескольких периодических изданий Сербской Православной Церкви // Православная Энциклопедия / под. ред. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. – Т. XI. – М., 2011. – С. 559-560.

Alexander Monich, Archpriest

To the history of the library of the Mukachevo monastery

Summary: Without a doubt, the library of the Mukachevo Monastery is one of the oldest book collections of not only Ukraine, but also Eastern Europe. The fact of its existence convinces that Orthodoxy in Transcarpathia was closely intertwined with the historical ways of other Local Churches. The existence of the library of manuscripts and early printed books of the era of Prince Koryatovich once again confirms the theory of the interrelationship of the Mukacheve diocese with other centers of enlightenment in Europe.

The activity of the library was undoubtedly inextricably linked with the existence of a monastic school. Due to the availability of extensive literature, manuscripts and old printed matter, the monks had the opportunity to fulfill the basic principles of European education: «To teach – to study». The bookshoort formed during the predominantly XIX-XX centuries was one of the most complete monastic gatherings in Ukraine. Mukacheve Library has contributed to the development of self-awareness, the emergence of world-view conviction and morality among the population. The bookstore, along with other powerful libraries of Ostroh, the Kyiv Mohyla Academy, Pochayev is inscribed in golden letters in the history of the Church in Ukraine.

Unfortunately, the second half of the twentieth century with its godless regime put a stop in the history of the bookstore. Rare folios settled and scattered both in the archives of the region and in private collections. Because of this, today we do not have to talk about restoration and return of the past.

Key words: monastery, temple, library, book, manuscript, order, act, transfer, reception, mukachevo, eparchy, bishop, documents, request, icon, archimandrite, monasticism, monastery, bishop, petition, Orthodoxy, Greek Catholicism, scholar, professor, Transcarpathia, priest, monasticism, century.

Одержано 26.03.2018 р.

© Монич О., 2018